

Žurnalas KARDAS įsteigtas Lietuvoje 1925 m. Leistas iki 1940 m.
Atkurtas 1989 m.

2026 m. Nr. 2 (510)

TURINYS

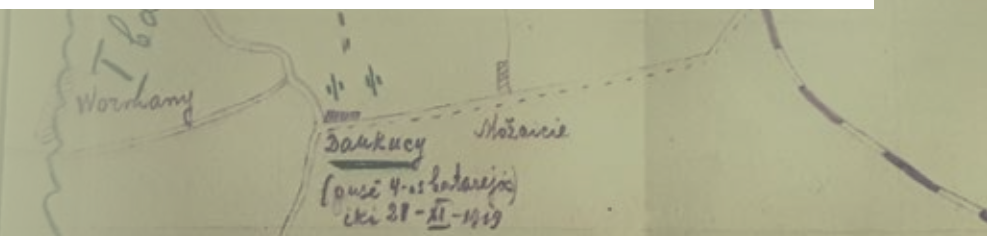
Radviliškio malūnas,
prie kurio sprendėsi
Lietuvos ateitis 2

„Broliuk, aš dėl šios
žemės kovoju“ 14

Užmiršti legendiniai daliniai:
Lietuvos kariuomenės
divizijų mūšiai su rusais
1792 ir 1794 metų karuose 28

Žurnalą rengia Lietuvos kariuomenės kanceliarijos Karinės periodikos redakcija •
Adresas: Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius; tel. (8 5) 210 3897; el. p. Darius.Varanavicius@milt.lt
• Leideja – Krašto apsaugos ministerija. Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa
su autorių nuomone. Nuotraukos, rankraščiai negražinami ir nereцензуojami •
Tiražas 2 700 egz. ISSN 1392-9437, GL-429 • Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo
kartografijos centras, Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r. • I ir IV viršeliuose –
internetinių priegijų nuotr.

RADVILIŠKIO PRIE KU

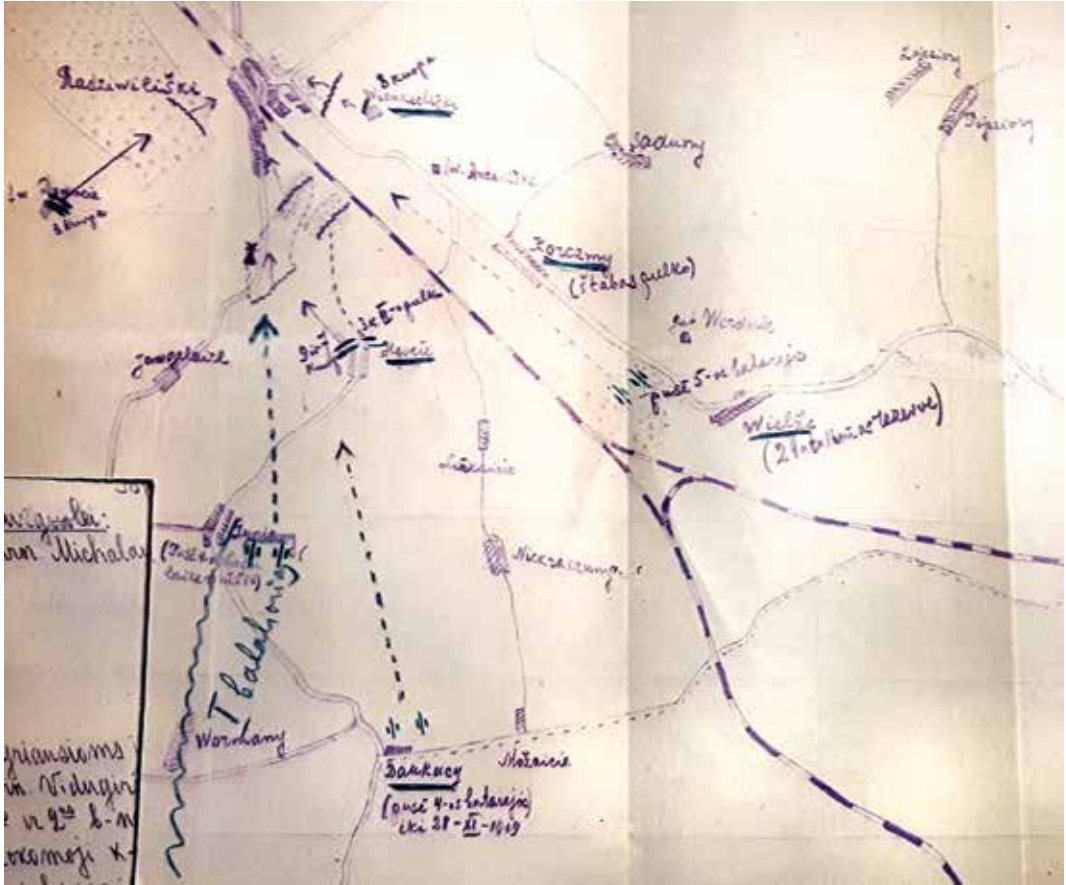
SRŽ. MJR. ALVYDAS
TAMOŠIŪNAS

Malūnas prie Ilgaičių vieškelio ties Radviliškiu buvo tapęs bermontininkų įtvirtinimu. 1919 m. lapkričio 22 d. iš čia juos išvijojė Pirmojo pėstininkų pulko 7-oji kuopa.

DIDŽIOJO MALŪNAS, KURIO SPRENDĖSI LIETUVOS ATEITIS

2029-ųjų vasarį minėsime Lietuvos Nepriklausomybės karo pradžios 110-ąsias metines. Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus Jono Vaičenonio teigimu, net ir praėjus daugiau nei šimtmečiui, naujai randami šaltiniai bei archyviniai dokumentai suteikia papildomų duomenų, leidžiančių iš naujo įvertinti tuometinius mūšius. Šiame kontekste naujos, kritiškos analizės reikalauja ir 1919 m. lapkričio 21–22 d. vykęs Radviliškio mūšis. Modernios tyrimų metodikos leidžia įvykius pamatyti iš kitų perspektyvų, tiksliau rekonstruoti jų eigą bei pateikti naujas įžvalgas. Todėl Nepriklausomybės karo tyrėjus prasminga skatinti tęsti net ir, atrodytų, puikiai išanalizuotų temų tyrimus.

Nepriklausomybės karo svarba ir pasiektų pergalių poveikis yra plačiai išnagrinėti, todėl atrasti naujų įžvalgų – nemenkas iššūkis. Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) bylos yra išsamiai ištirtos. Atsivertęs pirmąjį aprašo lapą ir išvydęs žymių istorikų įrašus ranka supranti, kad ši medžiaga jau ne kartą nagrinėta.

Radviliškio mūšio schema.

Vadinasi, tyrėjo akiratyje – mažiau žinomi arba visai nelankyti užsienio archyvai, taip pat galimybė iš naujo analizuoti Lietuvoje publikuotus šaltinius, ieškant naujų detalių bei akcentų. Kovas su bermontininkais savo darbuose jau išsamiai aptarė Gintautas Surgailis, Kazys Ališauskas, Vytautas Steponaitis, šio straipsnio autorius A. Tamošiūnas ir kiti karo istorikai. Norint suvokti platesnį kontekstą, pirmiausia būtina susipažinti su šių autorių įžvalgomis. Kita vertus, nauji archyviniai dokumentų tyrimai leidžia rasti atsakymus į vis dar kylančius klausimus.

Šiame straipsnyje dėmesys sutelkiamas į vieną konkretų epizodą – Radviliškio kautynių, vykusių per Šiaulių operaciją, kertinį objektą – vėjo malūną. Būtent jis tampa pagrindiniu šios karinės operacijos analizės akcentu. Remiantis šaltiniais, tekste bus išnagrinėta ir

nustatyta tiksli šio istorinio objekto vieta.

Žinant istorinį kontekstą galima teigti, kad Radviliškio kautynės neretai klaidingai sutapatinamos su visa fronto dinamika kovose su bermontininkais. Iš tikrųjų tai buvo neplanuotas susirėmimas, kilęs platesnės Šiaulių karinės operacijos metu. Pastaroji tapo pirmąja divizijos lygmens operacija Lietuvos kariuomenės istorijoje, kurioje veikė keturi pėstininkų pulkai ir keli atskiri batalionai.

Fronto vadas plk. lt. Kazimieras Ladyga pajėgas suskirstė į tris kolonas, nustatydamas aiškų puolimo ašį ir kryptį – Šiaulius per Radviliškį.

Pirmojoje kolonoje iš pietinės Radviliškio pusės žygiavo Penktasis pėstininkų pulkas su priskirtais padaliniais. Jo pagrindinė užduotis – blokuoti priešo judėjimą iš šiaurės vakarų, ties Kurtuvėnų–Ventos kanalo ruožu.

Antrojoje kolonoje judėjo Antrasis pėstininkų pulkas su priskirtais padaliniais. Jo užduotis – užėmus Radviliškį, tęsti puolimą Šiaulių kryptimi ir blokuoti bermontininkų pajėgas iš šiaurės vakarų.

Trečiąją koloną sudarė Ketvirtasis pėstininkų pulkas, turėjęs apeiti Radviliškį bei Šiaulius iš šiaurės ir ties Meškuičiais atkirsti Joniško–Šiaulių kelią. Rezerve liko Pirmasis pėstininkų pulkas su jam priskirtais vienetais.

Operacija vyko pagal planą tol, kol paaiškėjo, kad antrojoje kolonoje judėjęs Antrasis pėstininkų pulkas nesugebėjo įvykdyti užduoties. Jo Pirmasis batalionas dėl įnirtingos bermontininkų gynybos buvo sustabdytas Radviliškyje ir, patyręs nuostolių, atsitraukė į išėties pozicijas ties Karčiamų kaimu. Taip šis neplanuotas epizodas peraugo į beveik dvi paras trukusias kautynes, kuriose teko panaudoti divizijos rezervo pajėgas.

Lietuvos pergalė Radviliškyje tapo ne tik vienu reikšmingiausių karinių laimėjimų šalies istorijoje, bet ir sustiprino valstybingumo pagrindus bei suteikė itin reikalingo pasitikėjimo tiek kariuomenei, tiek Vyriausybei. Šis susirėmimas – vienas iš ryškiausių kovų prieš bermontininkus epizodų. Pagrindiniu šių kautynių simboliniu akcentu tapo Radviliškio vėjo malūnas. Nors kalbame apie įvykius, nuo kurių praėjo daugiau nei šimtmetis, paties objekto vaidmuo iki šiol yra apipintas abejonėmis ir legendomis.

Pravartu patikslinti naudojamų istorijos šaltinių specifiką. Tai yra dokumentai, daiktai ar kita medžiaga, kuria remdamasis tyrėjas atkuria praeities įvykius ir jų eigą. Kiekvienos kategorijos šaltiniu siekiama pagrįsti istorinius faktus, būtinus tyrimo objektyvumui užtikrinti.

Pirminiai šaltiniai – tai amžininkų sukurti dokumentai: įvykių dalyvių ar tiesioginių liudytojų surašyti įsakymai, raportai, suvestinės, korespondencija, taip pat to meto žemėlapiai bei topografiniai žymėjimai. Nepriklausomybės karo atveju galėtų būti kare dalyvavusių vadų įsakymai, schemas, planai.

Antriniai šaltiniai – tai vėlesnių tyrinėtojų,

analitikų studijos ar monografijos, suteikiančios netiesioginės informacijos, kuri padeda interpretuoti pirminius duomenis, bet jų nepakeičia (tuo tarpu pačių karių prisiminimai ar to meto spauda išlieka pirminiais šaltiniais). Profesionalūs istorikai pirmiausia remiasi būtent pirminiais duomenimis, nes tik jie leidžia maksimaliai tiksliai rekonstruoti įvykių eigą, veikėjų sprendimus ir situacijos kontekstą. Radviliškio kautynių analizės atveju būtina remtis LCVA fonduose saugoma medžiaga: įsakymais, operatyvinėmis suvestinėmis, mūšių aprašymais, karine korespondencija ir kitais kariuomenės dokumentais.

Deja, nemaža dalis kraštotyrininkų ar istorijos mėgėjų savo pasakojimus grindžia vien tarpukario periodika. Nors ji priklauso pirminių šaltinių kategorijai, dėl savo publicistinio pobūdžio negali būti laikoma visiškai patikimu faktinės informacijos pagrindu – spauda neretai perteikia subjektyvias interpretacijas, o ne objektyvią tikrovę. Toks kraštotyrininkų ar istorijos mėgėjų pasirinkimas suprantamas, nes periodiniai leidiniai yra lengvai prieinami bibliotekose, interneto svetainėse ar asmeninėse kolekcijose. To negalima pasakyti apie archyvų fonduose saugomus dokumentus. Norint juos tyrinėti, būtina mokėti naviguoti bylų aprašuose, užsisakyti medžiagą į skaityklą, fiziškai atvykti į archyvą ir peržiūrėti dokumentus, laikantis nustatytų taisyklių, reikiamus nukopijuoti.

Radviliškio miestelis yra įsikūręs šiaurinėje Lietuvos dalyje, Radviliškio kalvagūbryje, 115–125 m virš jūros lygio, maždaug 20 km į pietryčius nuo Šiaulių ir panašiu atstumu į šiaurės vakarus nuo Šeduvos. Radviliškis nuo seno vietinių gyventojų vadintas „miesteliu ant pelkių“. 1931 m. žurnale KARYS rašyta, kad „miestelis yra labai žemoje vietoje, aplink vien pelkės ir durpynai“. Tik po II pasaulinio karo Radviliškio geležinkelio stotyje ir miesto teritorijoje pradėti melioracijos ir pelkių grunto išvežimo darbai. Vyresni gyventojai pasakoja, kad dabartinėje centrinėje miesto dalyje

ties V. Kudirkos gatve anuomet jie rinkdavo pelkėse augdavusias spanguoles. Šiuo metu šioje vietoje stovi daugiabučiai, įsikūrusi mokykla ir stadionas. Pietinėje Radviliškio geležinkelio ruožo pusėje driekėsi Sulinkių pelkės, o šalia tekėjo Beržės upė. 1919 m. Radviliškyje gyveno apie 5 000 gyventojų. Beveik visas miestas stovėjo šiaurinėje geležinkelio pusėje. Dominavo mediniai, dažniausia vieno aukšto pastatai. 1931 m. laikraščio „Šiaurės Lietuva“ straipsnyje „Po Radviliškį pasižvalgus“ Algimantas Bunza rašė: „Radviliškio lūšnų pasididžiavimas – pradžios mokykla. O tų lūšnų labai daug. Visur mediniai sukrypę nameliai.“ Tai patvirtina ir 1936 m. KARYJE publikuotas priešgaisrinės būklės aprašymas: „Radviliškio miestas gaisro atveju yra labai pavojingoje būsenoje, nes mediniai namai labai seni ir daugiausia apipuvę.“ Miestelyje tebuvo vos keli mūriniai ar akmeniniai pastatai: geležinkelio stotis, liuteronų maldos namai, akmenine tvora aptvertos kapinės ir bažnyčios teritorija, bažnyčios varpinė bei vėjo malūnai, kurių apatinė dalis (apie 2–3 m aukščio) buvo sumūryta iš akmens. Pagrindinės miesto gatvės ir šaligatviai buvo grįsti lauko akmenimis, miesto centre veikė tokia pačia danga išklota turgaus aikštė. Radviliš-

Malūnas ties Radviliškio, ant Ilgalių vieškelio, kur bermontininkai 1919 metais lapkričio mėn. buvo stipriai įtvirtinę ir iš kur juos mūsų pėstininkai XI, 22 dieną smarkiai duotųjų ataka išmušė. Malūno sienoje baltas lopas, tai mūsų 4-os baterijos sviedinio pramušta skylė. Viduje malūno viena sija sviedinio pusiau perdažta ir dabar tebėra.

čio vaizdą, užstatymą ir architektūrą iki mūsų puikiai iliustruoja per I pasaulinį karą vokiečių karo fotografų užfiksuoti kadrai, daryti 1915–1916 metais. Stačiatikių kapinės buvo įkurtos už tuometinio miesto ribų, pietrytinėje jo pusėje. Pietiniuose laukuose stovėjo iki šių dienų išlikęs Radviliškio vėjo malūnas (veikęs dabartinėje J. Basanavičiaus gatvėje). Yra išlikę šio istorinio objekto architektūriniai matavimai: akmeninio pamato sienos aukštis – 2,32 m, virš jos esančios medinės konstrukcijos aukštis iki kepurės – 11,38 m, o bendras statinio aukštis iki kepurės sudaro 13,7 metro.

Miestelį kirto kelias Šiauliai–Šeduva ir paraleliai jam ejęs geležinkelis. Amuniciją ir atsargas bermontininkai laikė miestelio šiaurės vakaruose buvusio dvaro sandėliuose, stiklo fabriko patalpose, o šalia buvo ir aerodromas. Istorikas Vytautas Lesčius teigia, kad bermontininkų ugnivietės daugiausia buvo įrengtos įvairiuose mūriniuose pastatuose.

Tačiau Radviliškyje tokių statinių buvo vos keli ir jie stovėjo miesto centre. Todėl tikėtina, kad silpnesnėse gynybos vietose – tarpuose tarp natūralių priedangų (pavyzdžiui, akmenine tvora aptvertų kapinių ar vėjo malūno) – bermontininkai buvo įsirengę įtvirtintus apkasus.

Bermontininkai – jų didžiąją dalį sudarė vokiečiai – turėjo didelę I pasaulinio karo (dar vadinto apkasų karu) metu įgytą įtvirtinimų įrengimo patirtį, todėl taikė ir sudėtingesnius metodus. Žinoma pavyzdžių, kai vokiečių kariai įsirengdavo žemutines ugnies pozicijas pastatų pirmuose aukštuose. Taip jie išlaikydavo maskuotę iki pat ugnies kontakto su priešu ir naudodavosi namo sienomis kaip natūralia priedanga.

Apibendrinant galima teigti, kad toks statinys kaip malūnas tapo esminiu gynybos perimetro fortifikacijos elementu. Jame buvo galima aukščiau išdėstyti ginkluotę, įrengti stebėjimo ir ugnies koordinavimo postus, o masyvios akmeninės sienos užtikrino saugų amunicijos sandėliavimą bei karių priedangą.

Radviliškio vėjo malūno karinė reikšmė iki

Tas eskizas yra padarytas iš pasakojimų dalyvių karių ir dalyvių vadų, kurie dalyvavo mūšyje su bermontininkais ties Radviliškiu 1919 m. 21–22 lapkričio d. d. Mūšio vietos buvo fotografuotos pagal mūšyje dalyvavusių karlių nurodymą.

Kautynės prie Radviliškio malūno. Litografinis paveikslėlis iš asmeninės Aurelijaus Balčiūno kolekcijos.

Šiol išlieka nevienareikšmiškai vertinama ir apipinta legendomis. Dažnai teigiama, kad Radviliškyje būta ne vieno malūno, todėl iki šiol išlikęs statinys dabartinės J. Basanavičiaus gatvės gale esą nėra autentiškas kautynių objektas. Pasak vietos gyventojų, istorinis malūnas stovėjo kitur – arčiau miesto centro, prie geležinkelio linijos, arba net priešingoje jos pusėje. Taip pat sakoma, kad šis malūnas buvo neatstatomai sunaikintas, todėl dabartinis išlikęs statinys esą nėra tas, kurį mena istoriniai pasakojimai ar senosios fotografijos. Tad pasistengsime tvyrančias abejones išsklaidyti.

Abejones ir legendas dėl 1919 m. Radviliškio kautynių objekto – vėjo malūno – lokalizacijos galima pradėti sklaidyti jau vertinant antrinius šaltinius. Šios analizės atspirties tašku gali tapti vokiečių kilmės dailininko Igno Rudolffo paveikslas „Mūsų kariuomenė suduoda galutinį smūgį bermontininkams ties Radviliškiu 1919 XI 21“.

Kūrinio kompozicijoje aiškiai identifikuojami trys objektai: vėjo malūnas kairiajame viršutiniame kampe, gyvenamasis namas į dešinę nuo jo ir dar dešiniau besidriekianti geležinkelio linija su iš Šiaulių pusės atvykstančiu garvežiu. Dailininko pasirinktas siužetas – pergalingas lietuvių puolimas prie pat malūno, bermontininkams paniškai traukiantis – yra akivaizdi meninė interpretacija, neatitinkanti tikrosios kautynių eigos.

Kūrinyje nurodyta klaidinga data – iš tikrųjų kautynės baigėsi lapkričio 22 d. 17.15 val.; veiksmų seka taip pat prieštarauja faktams: lietuviai malūną užėmė anksčiau, nei bermontininkai pradėjo trauktis. Kitas svarbus istorinis netikslumas – ekipuotė. Paveiksle nematyti plieninių M16 šalmų, nors rašytiniai šaltiniai patvirtina, kad kovodami šiuos šalmus dėvėjo tiek Lietuvos kariai, tiek jų priešininkai. Vis dėlto, nepaisant meninių netikslumų, trys elementai paveiksle pavaizduoti tiksliai: vėjo malūno vieta, gyvenamojo namo

Radviliškio malūnas, ties kuriuo lietuviai kovėsi su bermontininkais.

Malūnas ties Radviliškiu, dėl kurio vyko atkakli kova su bermontininkais 1919 m. 22-ą lapkričio mėn. dieną.

Radviliškio malūnas Vlado Skurupskio knygoje „Per aukas ir pasišventimą laimėjome“, išleistoje 1933 m. Kaune.

pozicija ir geležinkelio linijos santykinė lokacija bei jos išsidėstymas kitų objektų atžvilgiu. Nors mastelis pakoreguotas meniniam efektui (bėgiai pavaizduoti arčiau nei realybėje), objektų išdėstymo logika atitinka tikrovę. Tai leidžia daryti išvadą, kad dailininkas prieš tapydamas kūrinį buvo gerai susipažinęs su mūšio vietoje ir objektais. Užbaigiant šią analizę svarbu pažymėti, kad minėtoji reprodukcija tarpukario periodikoje buvo dažnai naudojama kaip vaizdinė medžiaga straipsniuose apie Nepriklausomybės karą. Vienos iš paveikslų nuotraukų apraše buvo pažymėta (kalba netaisyta): „Tas eskizas yra padarytas iš pasakojimų dalyvių karių ir dalyvių vadų, kurie dalyvavo mūšyje su bermontininkais ties Radviliškiu 1919 m. 21–22 lapkričio d. d. Mūšio vietos buvo fotografuotos pagal mūšyje dalyvavusių karių nurodymą.“

Antras patikimas malūno lokacijos teorijos šaltinis – tarpukario fotografija. Tarpukario spaudoje populiarioje fotografijoje, darytoje iki 1930 m., užfiksuoti tie patys objektai: vėjo malūnas, gyvenamasis namas ir kelias Radviliškio link. Šie trys orientyrai yra tikslūs, o jų reikšmę tyrimui stiprina tai, kad visi jie yra

išlikę iki šių dienų. Būtent ši nuotrauka įvairiuose 1931–1938 m. leidiniuose dažniausiai iliustruoja kovas su bermontininkais ties Radviliškiu. Paanalizuokime tris konkrečius pavyzdžius iš tarpukario žurnalo KARYS.

1931 m. šio leidinio 12 numeryje greta straipsnio „Radviliškio atvadavimas 1919 m.“, išspausdinta fotografija su tiesiogine nuoroda: „Radviliškio malūnas, ties kuriuo lietuviai kovėsi su bermontininkais“. Kitame žurnalo numeryje (13) išspausdintame straipsnio tęsinyje rašoma: „Mūsiškiai puolė Radviliškį iš visų pusių, bet aršiausios kautynės įvyko prie mūrinio malūno, kuris kelis sykius buvo imamas iš rankų į rankas. Kadangi bermontininkai jame buvo gerai įsitvirtinę su patrankom ir kulkosvaidžiais, o aplinkui gi plikas laukas, todėl, lietuviams puolant be jokios priedangos, toj vietoj žuvo gana daug ir mūsų kareivių.“

1936 m. žurnalo 15 ir 16 numeriuose publikuotame straipsnyje „Taiklia ugnimi nutildė priešo patranką“ minėtoji nuotrauka aprašyta taip: „Radviliškio malūnas“ (minimas šiame aprašymelyje)“, be abejo, nurodant tą patį objektą. Publikacijoje aprašyti būrininko

Medalis „Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetis. 1918–2018“. Dešinėje medalio pusėje pavaizduotas malūnas, simbolizuojantis Radviliškio kautynių epizodą.

1918–1923 m. Nepriklausomybės kovoms paminėti skirtoje 6 medalių kolekcijoje vienas jų dedikuotas kovoms su bermontininkais – mūšis vyksta prie Radviliškio malūno.

Radviliškio malūnas, 2022 metai.

K. Zgirsčio prisiminimai: „Priešas buvo tvirtai įsistiprinęs akmeniniame malūne, kuris yra už 1 kilometro į pietus nuo Radviliškio stoties (prie Radviliškio–Jaugėlaičių kelio. Šis malūnas matyti važiuojant geležinkeliu). Be to, ir kituose Radviliškio punktuose buvo tvirtai įsistiprinęs. Galinga priešų artilerijos, bombosvaidžių, kulkosvaidžių ir kitokių ginklų ugnis atrodė nenugalima silpniau ginkluotiems lietuviams. Tačiau prieš lietuvių karių pasiryžimą ir drąsą visa geležinė priešų galybė sutirpo. Vyr. pusk. Zgirskis savo patrankos taiklia ugnimi sėkmingai ardė priešų artilerijos, bombosvaidžių, kulkosvaidžių ir kitokius atramos punktus. Du kartu buvo išmušę priešą iš jo priešakinio atramos punkto – minimo malūno. Tai daug padėjo mūsų puolantiems pėstininkams priešą nugalėti.“

1938 m. KARYJE nr. 34 straipsnis „Bermontininkai ir Radviliškio kautynės“ taip pat iliustruotas minėtąja nuotrauka. Ji aprašyta taip: „Malūnas ties Radviliškio, kuriame bermontininkai buvo įsirengę sekyklą.“ Cituojami kuopos vado mjr. Zabolionio prisiminimai: „Artėjant prie Radviliškio, priešas paleido stiprią ugnį iš patrankų, minosvaidžių, bom-

bosvaidžių ir sunk. kulkosvaidžių. Ypačiai stipriai buvo šaudoma iš akmens malūno ir iš kapinaičių. Prieš švintant pradėjau pulti; pirmyn pasiunčiau žvalgybą. Kar. Ambraziejaus vadovaujamam pirmam būriui įsakiau užimti pamiškę ir iš kairės pradėti pulti vėjinį malūną, toliau – Radviliškį. Jau prašvito. Žvalgyba priėjo visai arti malūno, bet priešas nešaudė, o tikrai žinojau, kad malūne yra šeši kulkosvaidžiai. Žvalgyba sustojo. Būriams įsakiau perbėginėti pirmyn. Pamatęs, kad kuopa visai arti, priešas atidengė ugnį iš visų kulkosvaidžių. Nukovė žvalgybos kareivius, o vieną puskarininkį sužeidė į petį; kiti, kuopos ugnies priedangoj, spėjo pasitraukti. Su manim, grandinės užnugary, ėjo su telefonu ir 4 baterijos vadas kar. Pečiulionis. Žvalgybai pasitraukus, baterija tuojau tą malūną apšaudė. Pataikyti į malūną buvo labai sunku; kad ir pataikydavo, tai sviedinys pramušdavo plonas lentelių sienas ir sprogdavo lauke; malūno apačioje buvo stora akmeninė siena, kurios sviedinys nepajėgė pramušti. Tik 18 granatų suvarius į malūną, priešas pradėjo bėgti. Būriams įsakiau priešą persekioti, mūsų baterijos ugnis priešą taip pat lydėjo. Užėjo migla ir baterijos

Radviliškio mūšio rekonstrukcija prie malūno, 2010 metai.

vadas pasakė, kad artilerijos ugnimi remti nebėgali. Išvijus bermontininkus iš malūno, jie plačiu frontu nuo Radviliškio paleido ugnį iš daugybės kulkosvaidžių ir baterijos.“

Beje, ta pati nuotrauka, iliustruojant kovas su bermontininkais, buvo panaudota publikuojant Nepriklausomybės karo dalyvių prisiminimus ar istorikų tiek tarpukario, tiek atkurtos Nepriklausomybės laikais išleistose knygose.

Šią fotografiją galima išvysti rezerve buvusio Pirmojo pėstininkų pulko vado Vlodo Skorupsko knygoje „Per aukas ir pasišventimą laimėjome“ (1933), Vidmanto Jankausko studijoje apie fronto vadą K. Ladygą „Kario kelias: generolas Kazimieras Ladyga nepriklausomybės kovose“ (2004) bei Gintauto Surgailio monografijoje „Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas“ (2011). Visuose šiuose leidiniuose publikuojama ta pati vėjo malūno ir gyvenamojo namo nuotrauka. Pirmosios iš minėtųjų knygų nuotraukos aprašas: „Malūnas ties Radviliškiu, dėl kurio vyko atkakli kova su bermontininkais 1919 m. 22-ą lapkričio mėn. dieną“; antrosios knygos – „Radviliškio malūnas, ku-

riame bermontininkai buvo įsitaisę sekyklą“. Be to, V. Jankausko knygoje rašoma: „Jie stipriai įsitvirtinę kapinėse už storos akmenų mūro sienos ir vėjo malūne su aukštais akmenų pamatais. Malūnas išsikėšęs 1,5 km į pietų rytus nuo miestelio.“ G. Surgailio monografijoje po minėtąją nuotrauką parašyta: „Malūnas, dėl kurio 1919 m. lapkričio 22 d. vyko įnirtingos kautynės (VDKM).“

Gera žinoma Radviliškio krašto tyrinėtojas, buvęs gimnazijos direktorius Česlovas Kantauskas savo darbuose taip pat aiškiai nubrėžė vėjo malūno vaidmenį ir jo lokalizaciją. Didelės apimties kraštotyrinėje studijoje jis mini, kad aršiausi susirėmimai vyko J. Basanavičiaus gatvės gale, prie pat malūno. Be to, jis pateikia Radviliškio rajono istorijos paminklų sąrašą, kuriame prie vietinės reikšmės objektų grupės antruoju numeriu įrašo: „Malūnas. Mūšio su bermontininkais vieta. Radviliškis, Basanavičiaus g.“. Vienas iš nedaugelio šio mašinėlė 1994 m. spausdinto darbo egzempliorių šiandien yra saugomas Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje.

Kalbant apie pirminius ir svarbiausius šal-

tinius, geriausiai situaciją paaiškina ir iliustruoja Radviliškio mūšio schemos fragmentas, kuriame lietuvių vadai pavaizdavo ir vėjo malūną. Schema yra LCVA fonde Nr. 929 apyrašo Nr. 3 byloje Nr. 19. Schemoje pavaizduota 1919 m. lapkričio 22 d. situacija, kai buvo aktyvuotas rezervas. Ranka pieštuku pieštoje ir aprašytoje schemoje labai tiksliai pavaizduota: geležinkelio linijos, didesni ir mažesni keliai, gyvenvietės, kariniai vienetai ir jų judėjimo kryptys, artilerijos baterijų lokacija bei šaudymo kryptys. Be to, aiškiai mato si, kad 9-osios ir 7-osios kuopų puolimo nuo Ilguočių kaimo pusės kryptyje šalia kelio iš pietryčių pusės link Radviliškio yra vėjo malūnas.

Naudojant „Google“ žemėlapių platformą, istorinių kovų schemą galima tiksliai sutaptinti su dabartiniu vietovės planu bei jame esančiais objektais: geležinkeliu, J. Basanavičiaus gatve ir vėjo malūnu. Čia identifikuojamas ir pats vėjo malūnas, kurio geografinės koordinatės yra 55.791932, 23.537715. Atstumas nuo malūno iki geležinkelio bėgių krašto, judant J. Basanavičiaus gatve, yra apytiksliai 1,2 kilometro. Šie duomenys itin

tiksliai sutampa su anksčiau paminėtais būrininko K. Zgirskio prisiminimais apie atstumą iki šio objekto.

Nors Radviliškyje būta ir kitų vėjo bei mechaninių malūnų, šioje schemoje jie nėra atskirai pažymėti. Todėl nekyla abejonių, kad brėžinyje užfiksuotas objektas ir yra tas pats, vėliau kautynių simboliu tapęs legendinis Radviliškio malūnas.

Kaip pirminį šaltinį būtina paminėti Pirmojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino pulko dokumentus, saugomus LCVA fonde Nr. 513, apyrašė Nr. 1, byloje Nr. 32. Ant bylos viršelio juodu rašalu paryškintai užrašyta, kad tai yra „Rikiuotės dalies Pulko istorijos medžiaga“, o pieštuku pažymėta ir pabraukta – „juodraščiai“. Dauguma dokumentų surašyti ranka, naudojant rašalą arba pieštuką, gausu teksto taisymų, pabraukimų, išbraukimų ir užtušavimų. Dokumentuose gana detalai aprašomi pulko veiksmai kautynių prie Radviliškio metu. Pirmojo pėstininkų pulko 1919 m. lapkričio 21–22 d. mūšių reliacijoje (taip tuo metu vadintos kovos veiksmų ataskaitos) minima (tekstas netaisytas): „Lapkričio 22 d. 1919 m. [data nubraukta]

Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų Oro gynybos bataliono kariai aplankė Radviliškio malūną, 2020 metai.

Radviliškio puolimas prasidėjo 7 val. ryto. Priešas tvirtai laikėsi mūriniame malūne (1 varstas ant vieškelio nuo Radviliškio į Ilguočius). Mūsų artilerijai (pusei IV-os baterijos) apšaudžius malūną 10 ½ val. 7 kuopa atakuojant ėmė malūną ir pasiekė priemiestį (paimti kulkosvaidžiai). Tačiau 7 kuopa, nesulaukusi palaikymo iš flangų, su nuostoliais atsitraukė į Ilguočius, vėl atiduodant priešui malūną. Pasirodžius mūsų žvalgybai vokiečiai vėl išsibėgijo.“ Pažymėtina, kad varstas yra senovinis Rusijos ilgio matavimo vienetas – kiek daugiau nei kilometras.

Kad prie malūno vyko intensyvios kovos, patvirtina po mūšio vadų sudaryti karių teikimai apdovanojimams. 7-osios kuopos vrs. Juozas Kazlauskas buvo teikiamas apdovanoti I rūšies II laipsnio Vyties kryžiumi už pasižymėjimą kovose su bermontininkais ties Radviliškiu. Dokumente pažymima, kad dešiniajam kuopos sparnui vadovavęs vrs. J. Kazlauskas sumaniai organizavo puolimą, kad užimtų malūną. „Nepaisydamas smarkios priešo kulkosvaidžių ir minosvaidžių ugnies iš malūno, jis savo drąsa ir asmeniniu pa-

vyzdžiu įkvėpė pavaldinius, ir malūnas buvo sėkmingai užimtas.“ Kitas pavyzdys – 7-osios kuopos vyresnysis puskarininkis (apytiksliai dabartinio vyresniojo seržanto laipsnio atitikmuo) Baltrus Laurinaitis. Jis taip pat pasižymėjo kovose su bermontininkais ties Radviliškiu, ypač puolant malūną. Kuopai atakuojant įtvirtintą bermontininkų poziciją malūne, B. Laurinaitis ir jo vadovaudamas skyrius pirmas puolė malūną ir paėmė priešų kulkosvaidį. Kautynėse jis pasižymėjo narsa, energija ir rodė pavyzdį pavaldiniams. Už šiuos veiksmus buvo taip pat apdovanotas I rūšies II laipsnio Vyties kryžiumi.

Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės karo metu, vykstant Šiaulių operacijai, Radviliškyje pasiekė reikšmingą pergalę. Apie tai fronto vadui pranešime Nr. 27, išsiųstame 1919 m. lapkričio 22 d. 19.45 val. iš Ilguočių kaimo, rašė majoras Kazys Šaudzis:

„Pranešu, kad 17 val. 15 min. Radviliškis paimtas.“

Šis mūšis neabejotinai įtvirtino Radviliškio vardą Lietuvos karo istorijoje. Tai sukuria didelį potencialą pritraukti tiek šalies, tiek už-

sienio keliautojų, ypač karo istorijos entuzias-
tų, dėmesį. Šiandien lankytojai gali gyvai su-
sipažinti su kautynių eiga, aplankyti istorinių
įvykių vietas, pagerbti žuvusius karius mies-
to senosiose kapinėse ar padėti gėlių prie
skulptoriaus Petro Mazūro sukurtos Pergalės
deivės Nikės skulptūros, kuri simbolizuoja
tautos laisvės ir pergalės idėją, o kardas jos
rankose – padėką ir pagarbą tiems žmonėms,
kurie kovojo už Lietuvos nepriklausomybę.

Natūraliai kyla ir ambicingesnių vizijų –
nuo pilnametražio vaidybinio filmo ar po-
puliariosios istorijos žanro dokumentikos iki
kitų plačių kultūrinių iniciatyvų. Šiai pergalei
įprasminti Radviliškyje kasmet galėtų vykti
karo istorijos klubų festivalis ir kautynių re-
konstrukcija. Be to, čia tikslinga įkurti Šiaurės
Lietuvos karo muziejaus filialą, kuris visa-
pusiškai reprezentuotų Šiaulių operaciją bei
Radviliškio mūšį.

Panaši praktika sėkmingai taikoma Bel-
gijoje, Vaterlo mūšio vietoje, kur veikia 360°
mūšio panoraminis paveikslas, vaškinių figū-
rų ekspozicija, kino ir amfiteatro kompleksas,
supažindinantis su kautynių eiga, taip pat
lankytojų centras bei monumentalus memo-
rialas. Radviliškyje taip pat galėtų būti įren-
ta stacionari bei interaktyvi muziejinė ekspoz-
icija, o minėtasis vėjo malūnas restauruotas
ir pritaikytas lankymui. Šis statinys pagrįstai
gali tapti tautos ryžto kovoti ir siekti pergalės
simboliu. Be to, jame galima būtų detalai pri-
statyti ir pokario rezistenciją (1949 m. Lietu-
vos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos posėdis,
Minaičių bunkerio maketas ir pan.). Tokia er-
dvė taptų reikšmingu traukos centru mokslėi-
viams, kariams bei rajono svečiams, taip pat
prisidėtų prie valstybingumo gynybos idėjų
puoselėjimo bei pilietinio ugdymo. Užsienio
valstybių pavyzdžiai rodo, kad tokie projektai
veikia sėkmingai – belieka kryptingai išnau-
doti turimą istorinę tematiką.

EPILOGAS

Apibendrinant galima teigti, kad Lietu-
vos kariuomenės vadovybės bei karinių vie-

Pergalės 100-mečio minėjimas Radviliškyje prie Pergalės
deivės Nikės paminklo, 2019 metai.

netų dokumentuose ir tarpukario spaudoje
šis mūšis minimas įvairiuose kontekstuose.
Operatyviniuose brėžiniuose, aprašymuo-
se, prisiminimų bei publikacijų iliustracijose
(pavyzdžiui, bent trijuose žurnalo KARYS nu-
meriuose) nuolat kartojama ta pati vėjo ma-
lūno nuotrauka. Visuose šiuose šaltiniuose
jis identifikuojamas kaip esminis Radviliškio
kautynių objektas ir vienas pagrindinių veiks-
nių, lėmusių pasiektą pergalę. Statinio loka-
lizacija visur sutampa ir atitinka dabartinėje
J. Basanavičiaus gatvėje stovintį objektą.

Todėl darytina aiški bei pagrįsta išvada:
1919 m. lapkričio mūšiuose su bermontinin-
kais figūravęs, dokumentuose bei tarpukario
spaudoje nuolat minėtas malūnas yra tas
pats iki šių dienų Radviliškyje išlikęs statinys.
Šis objektas tapo ne tik sėkmingai įvykdy-
tos pirmosios Lietuvos kariuomenės divizijos
lygmens Šiaulių operacijos simboliu, bet ir
reikšmingu įkvėpimo bei pasitikėjimo šaltiniu
jaunutei kariuomenei, Vyriausybei bei visuo-
menei. Pergalė galutinai patvirtino, kad šalies
atkūrimo ir gynybos procesas vyko teisinga
kryptimi. Abejonėms vietos neliko.

„BROLIUK, AŠ DĖL ŠIOS ŽEMĖS KOVOJU“

Reportažas
iš bepiločių

sistemų pajėgų komandos kovinio budėjimo. Kaip bataliono „Achilles“ (nuo 2026 m. sausio 10 d. – 429-oji brigada „Achilles“) dronų komanda per vieną pamainą sunaikina tiek priešo technikos, kiek užtektų nedidelės Europos valstybės ginkluotei.

DMYTRO FIONIK

Keletą mėnesių trukusi kova dėl kairiakrantės Kupjansko rajono dalies tęsiasi.

Ukrainiečių placdarmą kairiajame Oskilo upės krante prie Kruhliakivkos ir Kolesnykivkos gyvenviečių priešui pavyko perkirsti perpus. Bet jokio didesnio tikslo jis nepasiekė – nei Kupjanskas-Vuzlovas, nei kairiakrantis Kupjanskas neužimtas.

Vieną iš lemiamų vaidmenų čia vaidina ukrainiečių bepiločiai. Smogiamųjų bepiločių aviacinių kompleksų batalionas „Achilles“, priklausantis 92-ajai atskirajai šturmo brigadai, naikina priešo šarvuotąją techniką ir gyvąją jėgą tiesiog pramoniniais mastais. Šia kryptimi puolančių rusų šturmuotojų išgyvenamumas nesiekia nė dešimties procentų.

Kaip atrodo pats mūšio žaidimas dabar?

Karas keičiasi. Kupjansko krypties mūšiai visai nepanašūs, tarkim, į tuos, kurie virė prie Bachmuto 2023 metais. Kovos laukas dabar atrodo visiškai kitaip. Vietoj laukų, išraižytų tranšėjomis, čia driekiasi plika stepė, miško juostos ir pelkės... Kontaktiniai pėstininkų susišaudymai tapo retenybe.

Pati fronto linija – visiška abstrakcija. Ji yra, bet jos niekas niekada nematė.

„Achilles“ – vieno iš Ukrainos bepiločių sistemų pajėgų (SBS) padalinio ženklas.

Nematomos ginkluotos akys – savos ir priešos – visur aplink: danguje, ant žemės ir po žeme. Informacija iš skraidančių kamerų akimirksniu patenka į vadavietes, nutolusias už kelių kilometrų. Netrukus keletas vyrų, tūnančių vienoje iš miško juostų iškastame blindaže, išgirsta balsą iš radijo stoties: „Už dambos p***rai, trys dėžutės. Priekyje – motociklininkas. Už jo – pirmas tankas užmangalintas (apdengtas savadarbe gročių tipo apsauga, – red. past.), bet ne visiškai užvirintas – variklis atviras!“

Sulig šiais žodžiais prasideda naktinio FPV dronų ekipažo darbas.

TIES PASAULIŲ RIBA

Ankstyva žiema, sutemos, smulki dargana. Miško juostos dalina vietovę į stačiakampius laukus.

Žvilgtelėjęs į virtualų taktinį žemėlapij pamatytum – štai ji, riba tarp civilizOTOS žmoniijos ir tikrosios chtoniškos tamsos, kasdien mėginančios prasibrauti prie Oskilo upės. Tamsos jėgos ryja kaimus, permala pastatus į griuvėsius, nuplėšia medžių lapiją, naikina

visa, kas gyva.

Tai, kad kovinio sąlyčio linija kritiškai arti, nuolat primena sprogimų garsai. Ne visada aišku, kas ir į ką šaudo. Sprogimai tokie periodiškai, kad ilgainiui tampa tiesiog tylos dalimi. Apima jausmas, tarsi dešimčių kilometrų spinduliu aplinkui nebūtų nė gyvos dvasios, išskyrus kelis kažkur kaukiančius šunis. Bet tai tik iš pirmo žvilgsnio...

„Už dambos p***rai“... Dar pora minučių – ir vienas iš „Achiles“ pirmosios kuopos ekipažų, ką tik pradėjusių kovinį budėjimą, pakels į tamsiai pilką padangę savo pirmąjį per šią parą naktinį FPV droną.

Pagrindiniai techniniai personažai čia – šraikai, naktiniai FPV kamikadzės.

Šraikas – tai išgalvotas personažas, kitos planetos robotas karys, apdovanotas fantastiniais gebėjimais.

Balsas iš racijos praneša apie priešos puolimą. Šturmanas pravarde Radikas į pranešimą reaguoja taip neįprastai, kad tuo sunku patikėti. Jis nukreipia žvilgsnį į viršų ir ištaria: „Eilinis šturmas – tai palaiminimas! Dėkoju likimui, kad mes čia! Mes čia ne veltui! Visa, ką darome – ne veltui!“ Radikas lengvai skėsteli

rankas į šalį, tarsi nuo blindažo lubų ant jo būtų pasipylusi dieviška palaima, o jis teisingai ją paskirstytų visiems savo įbroliams. Tai atrodo ir rimtai, ir kaip žaidimas. Rimtumo gal kiek daugiau.

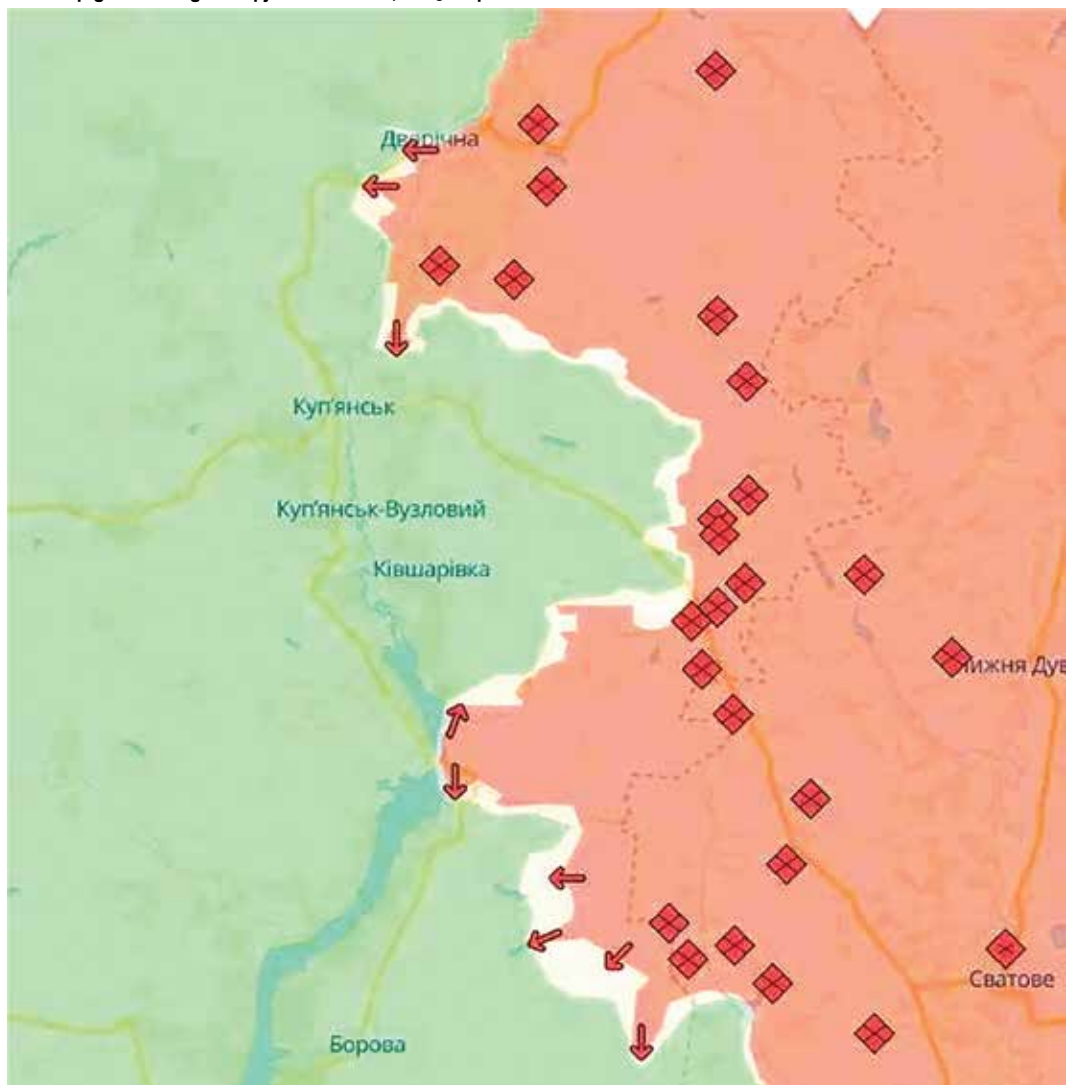
Šturmanas – ne tik navigacijos specialistas. Jis yra ekipažo vadas, grandis, jungianti vadavietę ir savo vyrus. Jis kontroliuoja visus procesus, technikos būklę ir, kas svarbiausia, psichologinį savo kovotojų nusiteikimą. Paskatinantis žodis prieš mūsų yra itin reikšmingas. Toliau įvykiai klostosi žaibiškai.

BALSAS IŠ RACIJOS

„Vaikinai, prie darbo!“ – įsako balsas iš komandinio punkto. Tai Keršytojas. Kai Radiko vyrai, išgirdę šį įsakymą, susižvalgo ir linkteli vieni kitiems, atrodo, jog jie keistūsi mintimis per atstumą.

Per pertrauką Radikas paaiškina: „Keršytojas – labai kietas. Galvoje jis laiko visas detales, nuolat perklausia apie technikos būklę, nereikalauja, kad mes lėktume akiai „ant fuko“ ten, kur šimtu procentų prarasime radijo horizontą, ir visada skiria tik konkrečias užduotis. Su juo mūsų rezultatai visuomet puikūs.“

Riba tarp gėrio ir blogio. Kupjansko frontas, 2025 m. pradžia.

Ekipažo vadas – šturmanas Radikas.

Gerą žodį apie Keršytoją tars kiekvienas. „Jis lyg čia, šalia mūsų“, – sako pilotas šaukiniu JoJo. „Su mumis jis džiaugiasi, su mumis liūdi“, – prideda inžinierius Kuzma. „Su mumis kartu keikiasi, ir išvis jis klasiškas“, – prunkšteli pilotas šaukiniu Kira.

„Darbuokitės, vaikinai!“ – nuskamba komanda, ir atrodo, tarsi nematomas dirigentas mostelėtų stebuklinga lazdele. Radikas jau braižo maršrutą *Kropyvos* (kovinio valdymo taktinio lygio sistema – programa, skirta situacinio informuotumo žemėlapiams kurti, – red. past.) ekrane. JoJo užsimaukšlina piloto akinčius. Kira ima pultą. Komandos vyresnysis užtaisytojui įsako paruošti droną ir nurodo sprogmens tipą.

Iš ant stalo stovinčios radijo stotelės šįkart pasigirsta Kuzmos balsas: „Maitinimas yra!“ Po sekundės: „Armas yra!“ Tai reiškia, kad drono propeleriai pradėjo sukintis. Akimirka – ir jis pakils, bet tik po to, kai Kuzma šoks už priedangos ir šūktels: „Priedangoje!“ Tuomet šturmanas atsakys į mikrofoną: „Kylam!“ Kitas jo žodis jau bus skirtas operatyviniam bu-

dėtojui: „Ore!“

Ekrane matyti, kaip dronas lekia virš juodų arimų, ežerų ir miško juostų. Termovizorius leidžia stebėti apačioje praliuoksintį kiškį – gal išsigandusį drono sukkelto triukšmo, o gal tiesiog skubantį savais reikalais. Ir štai – didelė balkšva dėmė priešaky dar po kelių sekundžių įgauna tanko bruožus.

„Vaikinai, palėkite gi truputį į priekį, už Falo, pažiūrėkite, kas ten...“ – sako Keršytojas. Čia reikėtų pažymėti, kad kiekviena miško juosta ar kitas reljefo objekto ypatumas operaciniame žemėlapyje įvardytas išgalvotu pavadinimu.

Miškelis, iš viršaus kai ką primenantis, atitinkamai ir pavadintas. „Palėkite kiek toliau...“

Dargana stiprėja. Matomumas darosi visai prastas. Bet tai – ne pati didžiausia bėda. „Svarbiausia, kad neperdrėktų mikroschema, – jaudinasi Radikas, stebėilydamasis į ekraną. – Kas čia, Jo, ką tu darai?“ Pilotas atsako: „Viskas tvarkoj, čia aš lašus nuo kameros nupurčiau...“

Kuriam laikui matomumas pagerėja. Mažos pilkšvos dėmės ekrane virsta kažkuo panašiu į *BMP*, aplink kurią kirba mažesni, į tarakonus panašūs siluetai. Toliau – kitas kovinės technikos vienetas, ir dar vienas... „Bet čia jų gal dešimt! – šūkteli Radikas. – Aha, per lietuų nusprendė prašokti. Muškite, vaikinai. Pirmiausia tanką, o tada grįžkite ir kalkite šituos!“

Kelias valandas skambės: „Maitinimas yra – *armas* – priedangoje“... Ekrane vėl šmėžuos balkšvos dėžutės ir tarakonai... Ar yra jausmas, kad tais momentais priešai kraustosi iš proto nuo siaubo ir skausmo? Ne. Suvokimas yra, o jausmo nėra. Yra tik visiškas susitelkimas į užduotį, pilotų spaudomų pultų spragtelėjimai – tarsi grotų muzikos instrumentais; kilogramai šlapio purvo, kuriuo aplipę Kuzmos batai, ir baltosios eilės, deklamuojamos be pabaigos: „Maitinimas, *armas*, priedangoje... Maitinimas, *armas*, priedangoje...“

„Šaunuoliai vaikinai!“ – pasigirsta Keršytojo balsas. Naudodamasis trumpute pauze, kol tikrinami rezerviniai dronai, JoJo susisuka cigaretę.

RADIKAS IR KITI

Kai šturmanas bendrauja su komanda, kartais jis atrodo kategoriškas ir reiklus. Jei Radikas būtų aktorius, labiausiai jam tiktų griežto, augaloto, raustelėjusią barzdą turinčio daugiavaikės šeimos tėvo vaidmuo. Jo balse kartais pasigirsta nepasitenkinimo gaidelės. Ar jis iš tiesų nepatenkintas komandos darbu? Atvirkščiai. „Kiekvienas esame savo vietoje, – įsitikinęs Radikas. – Didžiuojuosi jais. Kiekvienu!“

Radikui 34 metai, jis turi du vaikus – berniuką ir mergaitę. Sūnui ketveri, dukrai vienuolika. Laisvą minutę šturmanas skambina žmonai, dukrai ir sūnui. Stropiai rinkdamas žodžius, klausia vaiko, kaip šis jaučiasi, ką sapnavo, kas buvo šalia. „Dukra dabar serga, – paaiška Radikas. – Ligoninėje atsidūrė...“

Savo tėvystę jis, ko gero, projektuoja ir į komandą. Tai pastebima ne tik kovinėse situacijose, bet ir buityje – kažkas neva neapdairiai naudoja įrangą, kažkas per mažai miega... Radikas kontroliuoja viską. Kai mašina vyksta į pozicijas ar grįžta atgal, prie vairo sėdi jis. Atrodo, kad jo tiesiog negali nebūti už vairo.

„...Mažos pilkšvos dėmės tampa kažkuo panašiu į *BMP*, aplink kurią kirba mažesni, į tarakonus panašūs siluetai.“ Tokius ar panašius naktinius vaizdus mato ne tik „*Achilles*“, bet ir kitų padalinių dronų operatoriai.

Achilietis rengia skrydžiui sunkijį oktokopterį *Baba Jaga*.

Taikos metais jis – verslininkas, galima sakyti, verslo šturmanas. Ar tarnyba padarė įtaką jo charakteriui ir dalykinėms savybėms? „Anksčiau labai griežtai vertindavau kitų trūkumus, – pripažįsta jis. – Tai trukdo... Nes tada viską darai pats. O čia suvoki, kad karo vienas nelaimėsi... Suprantu, kad kiekvienas turi savų silpnybių. Bet mes esame čia, ir kiekvienas pasirengęs atiduoti gyvybę. Tad nuoširdžiai galiu pasakyti – myliu visus saviškius. Manau, šis naujas gebėjimas priimti kitus pravers ir taikos metu.“

Ar Radikas planuoja grįžti į savo verslą? „Dar nenusprendžiau, – sako jis. – Jei sąžiningai, man norėtųsi kažko daugiau. Neatmetu galimybės, kad susidomėsiu koku nors politiniu projektu. Mane įkvepia vado pavyzdys: kovojantis deputatas – tai labai kieta (turimas omenyje „Achilles“ vadas Jurijus Fedorenko – antiteroristinės operacijos Donbase veteranas ir Kyjivo miesto tarybos deputatas, – red. past.). Norėtųsi keisti pasaulį į gerąją pusę...“

JOJO FILOSOFIJA

Psichologija – ne tikslusis mokslas. Jei Radiko komandą formuotų psichologas, apsiginklavęs anketomis, metodikomis ar net gyvenimiška patirtimi, jis kažin ar iš keleto šimtų žmonių parinktų būtent tuos, kurie dabar yra kartu. Nes jie – tarsi iš skirtingų planetų: skirtinga socialinė padėtis, skirtingi informaciniai burbulai, skirtingi charakteriai. Vienintelis panašus dalykas – amžius. Kira jauniausias, jam 29-eri, o vyriausiajam, JoJo, 35-eri.

Pilotas JoJo – IT specialistas iš Kyjivo, jo išsilavinimas – taikomoji matematika. Žmogus, giliai pasinėręs į savo vidinį pasaulį. Jį lengva įsivaizduoti su knyga rankoje, su kuprine kalnuose arba su šunimi sename parke.

Per pokalbį paaiškėja, kad šunį jis iš tikrųjų turi – tai borderkolis. JoJo parodo jo fotografiją ir pakomentuoja: „Dabar jį prižiūri žmona Dnipre.“ Nutaisęs rimtą šypseną, priduria: „Įtraukiau šunį į testamentą. Jei žūsiu, jis visą gyvenimą turės asmeninį virėją“. Atrodo, kad jis nejuokauja.

Ar taikomoji matematika padeda dabartiniame darbe? „Padeda. Kažkada išmokau

JoJo – FPV drono operatorius.

pačią sudėtingiausią sistemą išnarstyti į paprastus elementus. Štai dabar tas įgūdis ir gelbsti“, – samprotauja JoJo.

Ką reiškia jo šaukinys? Tai Joseph'o Helleerio romano „22-oji išlyga“ (*Catch-22*) pagrindinio herojaus vardas. Tai knyga apie II pasaulinio karo pilotus. Ukrainiečių JoJo – itin apsiskaitęs. *Achiliečiams* nuolat trūksta laiko, bet stebuklingu būdu šiam FPV drono pilotui kartais pavyksta pavartyti Senekos „Laiškus Liucilijui“. Prieš tai perskaityta Marko Aurelijaus knyga.

„Senekos suvokimas apie mirtį puikus: kokia prasmė jos bijoti, jei visi žmonės vis tiek galiausiai numirs? Arba: jei negali pakeisti pasaulio, pakeisk savo požiūrį į jį“, – cituoja JoJo. Jo filosofinės (arba filosofinės-teologinės, kaip jis pats įvardija) paieškos neapsiriboja vien antikiniai stoikais.

Pertraukose tarp skrydžių jis pasidaro suktinę su „Virdžinijos“ tabaku. Kol surūko, spėja papasakoti koncepciją, kaip ištraukti prasmę iš Albero Camus absurdo filosofijos. Per kitą parūkimą jis gilinasi į dzenbudizmą: „Žmogus – tai kelias, o ne taškas...

Kažkur ant pasaulių susidūrimo ribos, žiemą, naktį, per žingsnį nuo puolančio Blogio po žeme lindi žmogus, kuris tuo pačiu metu yra ir nepertraukiamame dvasiniame skrydyje, – tame esama kažko fantasmagoriško.“

Nepastebimais pirštų judesiais JoJo pračiupinėja kiekvieną dangaus metrą. O per trumpas pertraukas jis persukinėja galvoje filosofijos istoriją, kitaip įveikdamas erdvę ir laiką – peršokdamas iš saulės užlietos antikinės Romos į pokario Monmartro kavinę, o iš ten – į japonų akmenų sodus.

„Jei per pokalbį išlįstume iš blindažo, tai išvystume žvaigždes, netikėtai išnirusias iš už lietingų debesų, ir pajustume, kaip mes visi lekiamo 30 kilometrų per sekundę greičiu kažkokios nežinomos prasmės link“, – JoJo baigia traukti suktinę...

Ar karas jį pakeitė? „Nežinau, – jis trumpam susimąsto. – Aš iš naujo susipažinau su daugybe žmonių, kažkaip visiškai naujai pats sau supratau ir pajutau Ukrainą.“

Sulig šia fraze jo žvilgsnis sustoja ties Kuzma.

Kuzma dirba pavojingiausią darbą – parengia dronus skrydžiui.

KUZMOS DEVIZAS

Sprogmenų inžinierius Kuzma – ūkininkas iš Chersono srities. Stiprus, sportiškas, vikrus. Tačiau net ir visų šių epitetų nepakanka jam apibūdinti. Čia reikalingas nedidelis nukrypimas nuo temos.

Vienas bataliono karių iš kitos komandos prisiminė, kaip susipažino su Kuzma: „Kažkada kartu darbamoms dronų dirbtuvėse, mokėmės lituoti. Jam sekėsi, man – ne. Jam apskritai viskas sekasi. Paskui buvome baziniame rengimo kurse. Kai Kuzma mato, kad priekyje yra kokia nors kliūtis, jis sako *pofig* ir eina į priekį. Tą *pofig* aš iš jo perėmiau. Tai savotiškas vidinis devizas.“

„Ką dar pasakyti? Gyvenime Kuzma – kovotojas, iki tarnybos, ko gero, sportavęs... Bet ne tai svarbiausia... Supranti, svarbiausia jame yra tai, kad jis – geras žmogus. Jei tau reikia pagalbos, peržvelgi visus, ir tavo žvilgsnis veikiausiai sustos ties Kuzma. Jis, na, toks... nepasikėlęs“.

Kokiu sportu užsiėmė Kuzma? Pats jis į šį klausimą atsako taip, lyg tai būtų labai asmeniška: „Iš kur tokia informacija? Kažkada truputį sportavau... Dar mokykloje mane fizinio mokytojas į įvairias varžybas siųsdavo, ir aš jo nenuvyčiau. Lankiau boksą, džudžitsu... Turiu pirmą laisvųjų imtynių atskyrį. Kai jau Kyjive mokiausi, lankiau kikkboksą, tad jei reikia, galiu ir kojomis padirbėti...“

Pokalbis apie prieškarį gyvenimą pamažu pereina į dabartį. Kuzma dar iki mobilizacijos suprato, kad pagrindinis vaidmuo šiame kare tenka bepiločiams. „Šiaip ar taip, aš po bazinio rengimo kurso turėjau tapti pilotu – kas gali būti geriau, nei naikinti priešą ir iškart matyti savo darbo rezultatus! – sako jis. – Bet kad ten patekčiau, teko truputį palūkėti.“

Kiek? „Kovinė komanda formuojama ne akimirksniu... Tam tikru momentu man pasiūlė tapti sprogmenų inžinieriumi. Norėdamas kuo greičiau patekti į kovines pozicijas, sutikau. Pagalvojau: jeigu dabar išmoksiu dirbti su sprogmenimis, tai pravers net ir tapus pilotu. O jei iškart tapsiu pilotu, sprogmenų jau nebeperprasiu.“

Aš įsiminiau visą kovinio komplekto lentelę, viską, ką turime ginkluotėje, visas jos charakteristikas. Kai mums nurodo užduotį, aš iškart suprantu, kaip turi būti sukomplektuotas dronas – sprogmens svoris, *batarkė*... Mano darbe svarbiausia – kruopštumas. Nuo to priklauso vaikinių gyvybės. Aš juos saugau, jie saugo mane“.

Jis padaro pauzę. „Bet siekis tapti pilotu išliko. Anksčiau ar vėliau juo tapsiu. Tai ne šiaip sau žodžiai. Mes kaskart įgyjame naujų įgūdžių. Aš jau galiu pilotuoti *FPV* droną“.

Priešo Kuzma nekenčia iš visos širdies. Jis gali ilgai pasakoti, kaip rusų kareiviai elgėsi Chersono srityje: „Plėšė viską, ką įmanoma apiplėšti... Vaikščiojo po kiemus... Buvo atvejais, kai nerado nieko, ką būtų galima paimti, tai užsikėlė ant savo tanko šuns būdą ir nuvažiavo...“

Po karo jis planuoja grįžti prie žemės ūkio, bet dabar jaučia, kad jo vieta čia. Apie ateitį kalba atsargiai: „Ar grįšiu į Chersono sritį –

nežinau... Aš bet kur išsinuomočiau keletą hektarų, ir po metų mano pajamos porą trejetą kartų viršytų išlaidas...“ – jis taria žodžius taip, lyg svarstytų tik jam žinomo verslo plano plusus ir minusus.

Ant Kuzmos batų prilipę kilogramai purvo. Ar tai geras dirvožemis? Atsakydamas jis pakelia akis: „Broliuk, aš dėl šios žemės ir kovuju“.

KIROS PASLAPTIS

Jauniausias komandos narys – dvidešimt devynerių Kira. Beje, drono pilotui jaunas amžius – ne trūkumas, o privalumas. Jaunystė – tai jėga ir reakcijos greitis.

Kira pilotuoja kitus bepiločius orlaivius, kurie būtini kiekvienam FPV dronų ekipažui. Sėdėdamas vos per pusmetrį nuo JoJo, jis kartkartėmis žvilgteli į jo pirštus, neįtikėtina miklumu genančius FPV droną priešo kolonos link.

Kira savo darbą atlieka gerai. Paklaustas apie bet ką jis iškart šypteli. Šypsena – pamatinis jo charakterio bruožas. Viską, ką įmanoma paversti pokštu, jis paverčia pokštu. Ko neįmanoma – taip pat. Ši šypsena kažką slepia. Gali būti, kad ji slepia viską, kartu atlikdama gynybinę, filosofinę ir psichoterapinę funkcijas.

Iš pirmo žvilgsnio Kira atrodo lengvabūdis. „Kir, kaip tau tarnaujasi?“ – „Maniau, bus blogiau, chi chi. Su vyriokais pasisėkė... Čia visi profai, o JoJo išvis dirba pagal savo metodiką. Jis žino, kaip apgauti REB (radioelektroninės kovos priemonė, – red. past.), ir aš vadinu tai JoJo teorema...“

Jis nuolat pakreipia pokalbį apie savo draugus. Maždaug, o ko čia apie mane kalbėtis, ką įdomaus papasakosiu? Bet pro juokelius ir šypsenas pamažu prasimuša atsargūs vertinimai.

„Kuo dirbsiu po karo? Na, nežinau... Prezidentu? Na ne, aukščiausiasis vadas – tai pernelyg atsakinga. Aš ir būrio vadu nenorėčiau būti. Net seržantu... Nors, žinai, jei bus problemų dėl sveikatos... – Kira juokiasi ir vysto

Kira – antrasis dronų operatorius, jauniausias komandos narys.

mintį, – jei bus problemų dėl sveikatos ir aš jau negalėsiu skraidyti, tada dėl seržanto pamąstysiu... Gal oligarchu? Pasirengęs apmąstyti tokį pasiūlymą.

Apie ką svajoju? Šiandien sapnavau atostogas... Noriu atidėti truputį pinigų ir kelioms dienoms nuvažiuoti į Lenkiją, jei leis. O po karo... Jei mane JoJo paimtų į Karpatas, tai su juo eičiau. Aš niekada nebuvau žygiuose. Apskritai, norėtusi pakeliauti po Ukrainą.“

Kalbant apie planus, Kira vis prisimena atostogas. Iš šių prisiminimų netikėtai paaiškėja jo šaukinio paslaptis. Kira – jo aštuonmetės dukters, dabar gyvenančios Lenkijoje, vardas. „Man reikia į Lenkiją pas Kiriuchą... – sulig šiais žodžiais Kira tampa visiškai rimtas. – Noriu pas ją, o dar labiau norėčiau, kad ji galėtų atvykti pas mane, kad Ukrainoje būtų saugu. Tai didžiausia svajonė. Už tai kariauju.“

ŽMOGIŠKASIS MECHANIZMAS

Radiko lyderystė, JoJo filosofija, Kuzmos devizas ir Kiro šypsena – ne šiaip žodžių junginiai, o nematomo mechanizmo detalės. Pirmosios kuopos vadas Antonas Šmagailo šaukiniu Banderas taip apibūdina Radiko komandą: „Šie vaikinai batalione yra mažiau nei metus, bet parodė aukštą klasę. Jie ne tik sistemiskai vykdo nurodytas užduotis, bet ir demonstruoja išradingumą – galima sakyti, jie yra įvaldę savo braižą ir stilių.“

„Mes iš tikrųjų esame darnus kolektyvas, – įsitikinęs JoJo. – Užtenka pamatyti, kaip įsikuriame pozicijose: kiekvienas aiškiai supranta savo užduotis, visi judesiai nugludinti, o sparta maksimali.“

„Kritinėmis akimirkomis šis darnumas gelbsti gyvybę“, – sako Radikas. Šturmanas prisimena atvejus, kada ir kaip pasireiškė ši savybė: pasakoja, kaip kartą automobilis užklimpo pakeliui į pozicijas ar kaip apšaudomi jie tempė įrangą... Kad ir kaip patetiškai beskambėtų, savo įgūdžius vyrai tobulino ne spaudžiami vadovybės, o savo iniciatyva.

„Kartą vasarą aš paklausiau karininko, kokį didžiausią skrydžių skaičių per parą yra įvykdžiusi viena komanda. Jis peržvelgė archyvą ir tarė: „Keturiasdešimt.“ Tada mes sumąstėme pagerinti šį rekordą. Mus stabdė orai, pylė lietus, bet mes nesustojome...“

Kuzma įsiterpia į pokalbį, rodydamas delnus, ant kurių vis dar matyti rekordo žymės: „Čia pėdsakai nuo veržiklių... Nuo tų, kuriais aš sprogmennis prie dronų tvirtinu. Iš pradžių rankas klįjavau savo pleistru... Kai ritinėlis baigėsi, vaikinai davė pleistrų iš savo vaistinėlių. Paskui aš delnus jau lipnia juosta apvyniojau. Matai nuospaudas?“

„Mes *užfigačinom* keturiasdešimt vieną skrydį! – tęsia Radikas. – Mes supratome, kad už tai nebus nei apdovanojimų, nei laipsnių. Tiesiog užsimanėme patys sau įrodyti, kad galime naikinti priešą maksimaliai.“

Tikru sąveikos egzaminu Radiko komandai tapo mūšis, įvykęs rugsėjo pabaigoje.

ISTORINIS ĮVYKIS

Rudeninis mūšis, kuris įvyko kairiajame Oskilo krante, kada nors pateks į karo istorijos monografiją – tai buvo vienas stambiausių mechanizuotų priešo puolimų 2024 metais.

Priešas metė į mūsų tankus, *BMP*, *BTR* ir *MTLB*. Keliomis kolonomis vieškeliais link pakrantės kaimų šliaužė iš viso pusšimtis šarvuotosios technikos vienetų.

Kiekvienoje mašinoje buvo radioelektroninės kovos priemonių ir papildoma „mangalo“ arba „vėžlio“ tipo apsauga. Ar menkučiai *FPV* dronai sugebės pamušti tokius šarvus? Už-

Tipinės „nuotraukos nekrologui“, padarytos FPV dronų.

duotis sudėtinga, bet įmanoma.

Priešo armadą pasitiko penkios „Achilles“ komandos. Iš pusšimčio šarvuočių net 40 buvo sunaikinti arba nepataisomai sugadinti. Vien Radiko ekipažas 10 mašinų sudegino, o 11 apgadino. Kaip jiems tai pavyko?

„Maždaug 3 val. 15 min. komandinis punktas perspėjo, kad priešas rengiasi pulti, o 3 val. 30 min. prasidėjo...“ – prisimena šturmanas.

Toliau Radikas ir JoJo pasakoja apie pirmosios kolonos sušaudymą: priekyje važiuojęs motociklininkas-vedlys neišgirdo FPV drono garso; tankai mėgino pasislėpti „duobėje“; JoJo negalėjo smogti technikai, nes nebuvo radijo horizonto; Radikas apskaičiavo tankų maršrutą, kad taptų įmanoma surengti jiems oro pasala išvažiuojant iš duobės.

Jau girdėtas „Maitinimas – armas – priedanga... Maitinimas – armas – priedanga...“ skambėjo nepertraukiamai.

„Radijo eteris vienu metu tapo labai užterštas, mūsų ekipažai ėmė trukdyti vieni kitiems, – prisimena JoJo, – todėl nutarėme perprogramuoti dronus skirtingais dažniais, kuriais niekas, išskyrus mus, nesinaudoja. Tas davė rezultatą.“

Paprastai tokius šturmus lydi artilerijos apšaudymas. Taip nutiko ir tuomet. „Aplink viskas lakstė į šalis, griausmas buvo baisus“, – sako Radikas. Tokiomis akimirkomis

didžiausias pavojus kyla tam, kuris būna už blindažo ribų, – užtaisytojui.

Savąjį pasakojimą Kuzma pradeda nuo nedidelės ekskursijos. Maždaug už 30–40 metrų nuo vadinamosios pakilimo aikštelės (tai dėžė, nuo kurios pakyla parengtas dronas) žiojėja piltuvo formos duobė. „Krasnopolis čia atlėkė, brolau, – sako Kuzma. – Žinai, kas tai? Valdomas 155 mm kalibro artilerijos sviedinys.“

Kuzma tąkart liko nesužeistas. Bet taip sekasi ne visuomet. Tomis pačiomis minutėmis buvo sunkiai sužeisti kiti du „Achilles“ kovotojai. Dabar jiems taikoma rehabilitacija. Sužeistiesiems iškart buvo suteikta pirmoji ikimedisinė pagalba – tuo pasirūpino kovos draugai, mat batalione nuolat vyksta taktinės medicinos užsiėmimai. Banalus klausimas – ar buvo baisu? „Broleli, kai aplink toks veiksmas, tau viskas *pofig*“, – šiek tiek liūdnei šypsosi karys.

Kažką panašaus tvirtina kiekvienas ekipažo narys. „Absoliuti situacijos kontrolė, visiškai susitelkimas į taikinius, – savo būseną nusako Radikas ir priduria: – Gyvenimo prasmės suvokimas.“

Šturmas tęsėsi.

Radikas prisimena: „Ir čia vienas po kito atleikia sviediniai. Vienu metu pasirodė, kad į mus jau kala taikydami. Bet mes dirbome toliau, jausdami mūsų artileristų paramą – jie

„Mes iš tikrųjų susiderinęs kolektyvas“, – Kira, Kuzma, JoJo, Radikas.

tankiai „atsimėtė“ į priešų pusę.“

Naktinė pamaina tapo dienine. „Jau link vidurdienio jie pradėjo bėgti... – kalba šturmanas. – Vienas tankelis pasiklydo, blaškėsi po Pesčaną, ieškojo išvažiavimo ant dambos... Mes jį ten ir užtvatijom. Tai buvo labai prailgusi, daug įtampos pareikalavusi para. Bet kalbant sąžiningai, manau, kad rugsėjo 26-oji – viena geriausių dienų mano gyvenime.“

POŽEMINIS LAIVAS

Būna, kad prieš prabundant prabėga kelios sekundės, kai akys vis dar užmerktos. Girdite jus supančius garsus, bet iki galo jų nesuvokiate. Girdite, kaip ankstyvą rytą čiulba paukščiai... Ir staiga suprantate, kad dabar ne rytas, o vakaras. O paukščių čiulbesys – iš tikrųjų garsus pelių cypimas. Akys atsimerkia ir išvystate blindažą.

Žvarbu. Viduje temperatūra skiriasi tik ke-

liais laipsniais. Šildytuvus įjungiamas tik kraštutiniais atvejais – pernelyg įsilusį požemį gali pastebėti termovizoriais ginkluotos priešų akys. Vyrai gelbstisi cheminiais šildytuvais.

Iš vidaus lubos ir sienos išklotos specialia plėvele, kuri šiugžda nuo daugybės čia nuo žiemos besislapstančių graužikų letenėlių. Jie lenda į visus plyšius, sugraūžia kažkieno paliktą saldainį, kapstosi drabužiuose. Negelbsti nei pelėkautai, nei ultragarsiniai baidikliai. Todėl visos maisto atsargos paslėptos plastikinėse dėžėse, o visi svarbūs daiktai sukabinti ant vinių.

Kariai prabunda, išsliugogia iš miegmaišių... Kelinta valanda? Laikas čia – visiškai sąlyginis. Jis skirtingai bėga dieną ir naktį. Po žeme ir paviršiuje. Kartais laiko pojūtis apskritai pradingsta. Tikriausiai panašų jausmą patiria jūreiviai povandeniniame laive.

Blindažas iš tikrųjų asocijuojasi su mažyčiu povandeniniu laivu: šnypščia radijo stotis, mirga elektroninių prietaisų švieselės, grindys

nusėtos dėžėmis su amunicija... Šturmanas ir ekipažas vykdo savo misiją: „Maitinimas – *armas* – priedanga...“

Naktinio ekipažo darbas prasideda vakarėjant, maždaug šešioliktą valandą, o baigiasi auštant, maždaug septintą ryto. O jei priešas aktyvus, tai tęsiasi tiek, kiek reikia.

Tokia darbo diena trunka vidutiniškai penkiolika valandų. Miegui lieka penkios šešios valandos, mažiau nei valanda – pietums. Bet šiuo atveju labiau tinka žodžių junginys „maisto vartojimas“, nes pusryčiai, pietūs ir vakarienė čia neegzistuoja. Yra tik „maisto vartojimas“: kariai skiedžia virintu vandeniu sublimuotus produktus, darosi sumuštinus, pliko kavą. Pertraukose tarp skrydžių taip pat išpuola proga gurkštelti arbatos ar kavos.

Jei paklaustume kario, kokia šiandien diena, jis, ko gero, susipainiotų, nes jo para prasideda ir baigiasi skirtingomis kalendorinėmis datomis. Biologiniai organizmo ritmai tokiomis sąlygomis greitai išsiderina. Todėl gali nutikti (o ir nutinka), kad valandomis, kurios skirtos miegui, užmigti nepavyksta. Tai vargina. Ypač turint omenyje tai, kad kovinis darbas reikalauja maksimalaus dėmesio sutelkimo ir didelių fizinių pastangų.

Bet, skirtingai nei povandeniniame laive, tualetu blindaže nėra. Fiziologinius poreikius tenka atlikti lauke. Žygis dideliame reikalui tampa savotiška ekspedicija: pagal instrukcijas karys blindažą turi palikti visiškai ekipuotas, tai yra su šarvine liemene, šalmu, vaistinėle ir būtinai su radijo stotele, kad pavojaus atveju galėtų pranešti apie savo buvimo vietą.

Be to, karys turi būti pasiėmęs kastuvėlį. Jei organinės atliekos nebus užkastos, po kurio laiko visi aplinkiniai krūmai bus „užminuoti“. Ten, kur yra laiko ir galimybių, saugaus tualetu įrengimas tampa neatsiejama pozicijų įrengimo dalimi.

Prausimasis, netgi rankų plovimas – taip pat gana sudėtinga procedūra. Blindažas itin ankštas, praustuvas ar pamazgų kibiras čia tikrai pertekliniai daiktai. Bandytas praustis už blindažo ribų gali kelti papildomą pavojų gyvybei. Dėl to viskas, ką įmanoma nuvalyti

drėgnomis servetėlėmis, jomis ir valoma.

Tokia yra pozicijose esančių karių buitis ir toks jų grafikas. Taip praeis keturios dienos.

URALŲ GENOCIDAS

Ateis akimirka, kai Radikas savo žurnale įrašys kovinio budėjimo išvadas: sunaikintas vienas tankas, viena *BMP*, vienas *Uralas*... Paskui – ilgas sąrašas, kurį reikia perskaityti visą, nes kiekviename žodyje – mažiausiai po 15 tonų prasmės.

...Pažeista: *BMP* (7 vnt.), reaktyvinės salvinės ugnies sistemos *Grad* (2 vnt.), *MTLB* (1 vnt.), *BREM* (1 vnt.), *Ural* (9 vnt.), *KAMAZ* (1 vnt.), *UAZ* (7 vnt.), 1 kvadrociklas, 7 inžineriniai įrengimai. Likviduoti 5 gyvosios jėgos vienetai, tiek pat sužeista.

Realūs skaičiai gali būti kiek didesni, bet Radiko ataskaitoje figūruoja tik tie atvejai, kurie tikrai patvirtinti vaizdo įrašais. Jei šiai ataskaitai būtų galima duoti pavadinimą, jis galėtų būti „*Uralų* genocidas“.

Galiausiai kažkur tolimoje tamsoje pasigirs variklio riaumojimas... Netoli blindažo stabtels sunkvežimis. Radiko komanda paskubomis sumes daiktus ir patys sušoks į dengtą priekabą. Mašina šokčios, važiuodama išmuštu plentu, paskui važiuos, tiksliau, plauks per Oskilą (sugriautos užtvankos pasekmė), kabinsis už pakelės medžių šakų ir strigs duobėse... Dar pora valandų, ir vyrai gaus galimybę palįsti po karštu dušu, išsiskalbtį drabužius ir išsimiegoti.

Radikas nekantriai lauks akimirkos, kai telefone galės išgirsti žmonos balsą. JoJo prisimins kokį nors Senekos aforizmą. Kira užsnūs, ir jam vėl prisisapnuos atostogos. Kuzma galvos apie tai, kaip po karo grįš prie ūkio darbų... Liūdnei pažiūrės į purvu aplipusius batus...

Bet tai įvyks vėliau, daug vėliau... O kol kas yra tik blindažas, greiti parūkymai ir išoriniam pasauliui nesuprantamas šifras: „Maitinimas – *armas* – priedanga...“

Sunkus darbas. Kiek ilgai keturi kariai gali gyventi tokiu režimu? Atsakymas vienas: tiek, kiek prireiks...

Legendinio LDK kariuomenės 7-ojo
fuzilierių regimento globėjas
Kazimieras Nestoras Sapiiega (1754–1798).

UŽMIRŠTI LEGENDINIAI DALINIAI:

LIETUVOS KARIUOMENĖS DIVIZIJŲ MŪŠIAI SU RUSAIS 1792 IR 1794 METŲ KARUOSE

I DALIS

UŽMIRŠTOS XVIII A. LAISVĖS KOVOS

Lietuvos valstybė ir jos kariuomenė išgyveno daug garbingų istorinių akimirų, tačiau neaplenkdavo ir tamsieji periodai. Buvo laikai, kai išradingai įveikdavome daug galingesnius priešus, o pasiektos pergalės nuskambėdavo per tuometinę Europą – jų pavydėdavo daugelis valdovų bei įžymių karvedžių. Kita vertus, patyrėme ir pralaimėjimų kartėlį, net prarasdavome valstybingumą, kariuomenę. Tada miškuose formuodavome sukilėlių, partizanų dalinius, kovėmės su okupantų reguliariaja daug geriau ginkluota kariuomene –

taip siekėme susigrąžinti laisvę! Sunkios kovos leido įsisąmoninti vieną istorine patirtimi grįstą tiesą – lengva prarasti laisvę, bet dar sunkiau praradus ją susigrąžinti! Tos kovos itin garbingos. Jos niekada neleido pamiršti – kad ir kaip būtų sunku, visuomet Tėvyne privalome ginti nuo priešų, mūsų Lietuva turi gyvuoti per amžius. Tą mums įskiepijo tėvai, tą mums primena žuvusių mūsų kariuomenės karių, sukilėlių, partizanų kapai.

Tai – pirmasis straipsnis, skirtas 1792 m. Abiejų Tautų Respublikos (ATR) ir Rusijos karo bei 1794 m. sukilimo kariniams veiksams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) analizuoti. Pirmiausia supažindinsime

Kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis rašė, kad LDK kariuomenės 7-asis fuzilierių batalionas mūšio lauke darė stebuklus.

LDK Pirmojo Didžiosios buožės pėstininkų regimento karininkas ir eilinis, 1777–1792 metai.

su to laikmečio LDK kariuomenės struktūra, būkle, ginkluote, pasirengimu operacijoms bei jų eiga kovojant su gausia Rusijos imperijos kariuomene. Tiek Lietuvos, tiek Lenkijos pajėgos, nepaisant logistinių bei organizacinių nesklaidumų, demonstravo išskirtinę kovinę dvasią. Šios dvi kariuomenės, remiamos savų gyventojų, sugebėjo priešintis ir, nors pavėluotai, įrodė – šios tautos niekada nesitaikstys su laisvės netekimu.

Straipsniuose aptarsime šio laikotarpio reikšmingus, tačiau primirštus mūšius su Rusijos kariuomene Rytų Lietuvoje, Gudijoje (Baltarusijoje) ir Lenkijoje. Iš divizijos dalinių bus dažnai minimas šiandien mažai žinomas, legendinis LDK kariuomenės 7-asis fuzilierių regimentas (tuo metu taip vadinti pėstininkų pulkai). Apie šio regimento žygdarbius žinojo vienas žymiausių sukilimo vadų, ATR politinis veikėjas, diplomatas, kompozitorius kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis. Žygių metu jis ne kartą buvo asmeniškai susitikęs su šio dalinio kariais, puikiai pažinojo jo karininkus ir vėliau savo atsiminimuose rašė: „Kariai

kovėsi labai drąsiai, visi karininkai atliko savo pareigą, kiekvienas įrodė, ko yra vertas. Ypač pasižymėjo 7-asis regimentas. Su šauniais jo karininkais šis regimentas darė stebuklus ir pelnė šlovę, bet tikrai negalėjome girtis, jog sumušėme ir išvijome priešą.“

Publikacijose vartojama to laikotarpio karinė terminija leidžia giliau pažinti ir suvokti šiandien primirštą 1792–1794 m. LDK kariuomenės dalinių kovinę kasdienybę, paženkliną mūšių bei negandų, ir jų pastangas išsaugoti valstybę nuo Rusijos imperijos okupacijos. Minimi įvykiai reikšmingai paveikė visos Europos geopolitinį žemėlapi. Dėl susiklosčiusių nepalankių istorinių aplinkybių lietuvių tautai ir kartu mūsų krašte gyvenusioms kitoms tautoms teko patirti ne vieną sukilimą bei karą, kol galiausiai 1918 m. vasario 16-ąją buvo pasiekta nepriklausomybė. Aprašomi XVIII a. antrosios pusės įvykiai tiesiogiai siejasi su šiandienos geopolitinėmis realijomis. Jie tarnauja kaip istorinis įspėjimas nekartoti praeities klaidų, kai mūsų valstybės suverenitetui vėl kyla egzistencinė grėsmė iš Rytų.

*— Ryngraf - Wiek XVII.
ze zbiorów Antoniego Strzaleckiego.*

Kario aprangos detalė Vytis, XVII amžius.

LIETUVOS KARIUOMENĖS NAIKINIMAS IR REFORMOS

Rusijos kariuomenė, įžengusi į ATR teritoriją Didžiojo Šiaurės karo metu (1700–1721), net ir priversta išsinešdinti, vėliau beveik visą šimtmetį įvairiais pretekstais siekė vėl įsibrauti į valstybę. Regzdama intrigas, ji nuolat kišosi į ATR politinį bei vidaus gyvenimą, kryptingai silpnino konfederaciją ir jos saugumo garantą – tiek Lietuvos, tiek Lenkijos karines pajėgas.

Šios politikos kulminacija tapo 1717 m. Nebylusis seimas, veikęs Rusijos kariuome-

nės apsuptyje. Jo nutarimai pradėjo sistemingą Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių likvidavimą. Seimas patvirtino Rusijos primestus kariuomenės limitus: Lenkijai buvo nustatyta 15 000, o Lietuvai – vos 6 000 karių riba, kartu leidžiant rusų daliniams pasilikti ATR teritorijoje. Vėliau vykusios 1767 m. Radomo ir 1771 m. Baro konfederacijų tarpusavio kovos taip pat vyko tiesiogiai įsikišus Rusijos imperijos pajėgoms.

Priešo pajėgų tranzitas ir dislokavimas Lietuvos teritorijoje kraštui padarė neatitaisomų nuostolių. Vien Kaune buvo apsistoję ir

LDK 1791 m. artileristo uniformos rekonstrukcija.

LDK 3-jojo regimento kariai ir karininkas, 1792 metai.

siautėjo apie 55 000 Rusijos karių, kurie savivaliavo ir siaubė apylinkes prieš įžengdami į Prūsiją Septynerių metų karo (1756–1763) metu. Šie įvykiai aiškiai parodė, kad LDK ir Lenkijos karinėms pajėgoms būtinos skubios reformos. Draskoma vidaus politinių kovų ir vis dar gyvendama XVI–XVII a. pasiektų pergalių šlove, ATR kariuomenė nenumaldomai grimzdo į gilią krizę.

Tuo laikotarpiu Europoje įsigalėjo stambių taktinių junginių – divizijų ir korpusų – dominavimas. Legendinės Lietuvos ir Lenkijos kavalerijos pergalės jau buvo tapusios istorija, todėl valstybei reikėjo skubiai perimti karines inovacijas. Reformų metu dragūnų pulkų taktika bei patirtis buvo integruota į naujai iš rekrūtų formuojamus pėstininkų dalinius. Būtent pėstininkai, veikdami išvien su artilerija, nuo šiol lėmė mūšio baigtį, o kavalerijai pamazu atiteko tik pagalbinis vaidmuo.

Lietuvos kariuomenėje 1764–1768 m. ir 1775–1776 m. LDK karo komisijos inicijuotos reformos apčiuopiamų rezultatų nedavė. Vietoj šios komisijos 1786 m. buvo sudarytas Nuolatinės tarybos Karo departamentas, kurį

LDK tautinės kavalerijos 1-osios (Kauno) husarų brigados raitelis, 1792 metai.

netrukus pakeitė bendra Abiejų Tautų karo komisija. Būtent ši institucija sugebėjo daryti įtaką valdovui ir pasiekė, kad kariuomenės skaičius būtų padidintas. Nors šis augimas buvo nežymus, pėstininkų skaičius LDK pajėgose tuo metu jau persvėrė kavaleriją.

Iš pagrindų buvo reformuoti divizijas sudarę senieji Tautinio (bajorų vėliavų) bei Svetimšalių (samdinių) autoramentai (bendrinių algininkų kariuomenės dalies organizacijos, aprangos, komandų, tradicijų, taktikos ir komplektavimo pavadinimas). Tuo laikotarpiu LDK kariuomenės Generalinį štabą sudarė 25 generolai ir štabo karininkai, kavaleriją – 2 670 raitelių, o pėstininkų bei artilerijos korpusą – 2 075 kariai. Bendrą ATR kariuomenę sudarė 13 782 Karūnos (Lenkijos) ir 4 745 Lietuvos kariai. Iš viso sąrašuose buvo 8 192 kavaleristai ir 10 335 pėstininkai, kuriems trūko uniformų, ginkluotės bei ekipuotės. Toks pajėgų negausumas bei prastas logistinis aprūpinimas tapo viena iš esminių priežasčių, lėmusių ATR pirmąjį padalijimą.

LDK gvardijos raitelių regimento eilinis ir karininkas, 1777–1792 metai.

LDK 3-jo pėstininkų regimento karys.

NAUJI DALINIAI IR UNIFORMOS

Agresyvos ATR kaimynės (Rusija, Prūsija ir Austrija), turėdamos šimtatūkstantines armijas, siekė visiškai ištrinti bendrą Lietuvos ir Lenkijos valstybę iš Europos politinio žemėlapio. Šalyje aiškiai buvo juntama artėjančio antrojo valstybės padalijimo grėsmė, todėl ginkluotam konfliktui reikėjo ruošti nedelsiant. Lemiamu posūkiu tapo 1788 m. spalio 6 d. darbą pradėjęs istorinis Ketverių metų seimas, inicijavęs esmines reformas ir davęs stiprų impulsą Lenkijos bei Lietuvos karių pajėgų atgimimui.

Tų pačių metų spalio 20 d. Seimas priėmė nutarimą padidinti ATR kariuomenę iki 100 000 karių. Iš pateikto skaičiaus Lietuvos kariuomenę turėjo sudaryti 32 668 kariai ir turėjo būti skiriami: generaliniam štabui 27 generolai ir štabo karininkai, pėstininkų daliniams – 20 330 karių, kavalerijai – 10 650 raitelių, artilerijos korpusui – 1 668 artileristai. Norai ir siekiai buvo geri, bet galimybės, deja, ribotos. Ne veltui Ketverių metų seimo LDK deputatas nuo Vilniaus vaivadijos, Vil-

niaus žemės teisėjas Tadas Korsakas (būsimasis 1794 m. sukilimo generolas majoras, žuvęs mūšyje kartu su savo daliniu) Seimo posėdžiuose nuolat kartojė: „Pinigai ir kariuomenė, kariuomenė ir pinigai – be jų mes nepajudėsime!“

Sprendžiant finansavimo ir komplektavimo problemas, Lenkijos Karūnos karinis pajėgumas kurį laiką išliko prioritetu. Vis dėlto strateginiai iššūkiai tuo nesibaigė. Tuometinei Lietuvai ir jos kariuomenei buvo itin svarbus teisinis LDK statusas – ar valstybė išlieka lygiavertėje unijoje su Lenkija, ar virto tik Karūnos provincija. Po intensyvių debatų 1791 m. spalio 20 d. Seimas vienbalsiai priėmė Abiejų Tautų tarpusavio įžado įstatymą (Gegužės 3-iosios konstitucijos pataisą, – red. past.). Šiuo aktu Respublika buvo oficialiai įvardyta kaip dualistinė valstybė, susidedanti iš dviejų lygiaverčių subjektų – Lenkijos Karūnos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Įstatymu Lietuvai ir Lenkijai garantuotas vienodas karių skaičius bendroje lždo ir Karo komisijose. Sprendžiant šiuos LDK gyvybinius klausimus, išskirtinį vaidmenį suvaidino LDK konfederacijos maršalas, būsimasis LDK 7-ojo fuzilierių

LDK husaro krūtinės šarvas, XVII–XVIII a.

regimento steigėjas bei še-fas, artilerijos generolas kunigaikštis Kazimieras Nestoras Sapiega. Būtent jo argumentuotomis ir griežtomis kalbomis Seime buvo apgintas Lietuvos suverenitetas bendros valstybės sandaroje.

Prasidėjus Ketverių metų seimo darbui, suintensyvėjo naujų regimentų bei batalionų formavimas, pradėta karinių uniformų reforma ir perginklavimas. 1789 m. liepos 17 d. buvo patvirtinti nuostatai, kuriais Karūnos ir LDK kariuomenėms nustatytas bendras munduro standartas: generolų, kavalerijos ir pėstininkų – tamsiai mėlyna (vadinamoji granatinė) spalva, o artilerijos bei karo inžinerijos, taip pat Priešakinės sargybos gvardijos ir Karališkųjų ulonų pulkų – žalia. Pėsčiosios ir Raitosios gvardijos regimentų uniformos iš esmės nepasikeitė. Skirtingus pėstininkų regimentus, kavalerijos brigadas, pulkus bei artilerijos kuopas buvo galima atpažinti iš atvartų (atlapų), rankogalių, kelnių antsiuvų (lampasų) bei puskarininkų ir eilinių antpečių spalvų, taip pat iš uniforminio švarko (kitelio) atlenktų skvernų pamušalo.

Šiems uniformos elementams buvo patvirtintos septynios pagrindinės skiriamosios spalvos: šviesiai geltona, oranžinė, rožinė, žalia (nuo 1793 m. – turkio, arba mėlynai žalia), papūgos (ryškiai) žalia, mėlyna ir juoda. Kiekviena spalva buvo priskirta dviem regimentams, o šie tarpusavyje dar skyrėsi sagų metalu: vieni dėvėjo žalvarines („auksines“), kiti – alavines („sidabrinės“). Tais pačiais metais pėstininkų daliniams buvo įvesta vieninga numeracija, tad ir ant sagų jau buvo regimento numeris. Tautinės kavalerijos sagose buvo įspaudžiami eskadronų, o Priešakinės sargybos pulkų sagose – paties pulko numeriai. Gvardijos dalinių sagų paviršius išliko lygus. Kadangi kai kurių Karūnos (Lenkijos) dalinių uniformos buvo labai panašios į LDK pajėgų, nustatyti tikslią kario priklausomybę konkrečiam regimentui kartais būna sudėtin-

LDK kariuomenės 7-ojo fuzilierių regimento uniformos saga.

ga. Tokiu atveju esminiu identifikavimo kriterijumi tapdavo būtent munduro užlenktų skvernų pamušalo spalva.

Karininkų laipsnius žymėjo ant epoletų (puošnių antpečių) esančios galiono juostelės ir žvaigždutės, o puskarininkų – pagal apykaklių bei rankogalių kraštus prisiūti auksiniai arba sidabriniai galionai.

Puskarininkų ir eilinių karių kepurės buvo siuvamos iš juodo filco (veltinio) arba odos. Šių galvos apdangalų kairėje pusėje, virš kokardos, buvo tvirtinamas stačias baltas sultonas (plunksnų ar ašutų puošmena), padėdavęs mūšio lauke identifikuoti savus dalinius bei atskirti juos nuo priešo. Nuo kepurės nugarinės dalies palei lankelį ėjęs juodas ašutų kraštas (pliumažas) siekė priekinę jos dalį.

Kepurės priekyje buvo tvirtinamas metalinis skydelis su Vyčiu, rečiau – ATR erelis su užrašu „Pro Rege et Patria“ (liet. „Už karalių ir Tėvynę“). Karininkai ant tradicinių keturkampių kepurų (konfederatkių) nešiojo prisiūtus auksinius arba sidabrinus galionus ir pintus etišketo kordonus (virvutes su kutais). Šie galvos apdangalai buvo dekoruojami prabangiu karakulio kailio apvadu, prie jų taip pat segta ažūrinė kokarda su valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio monograma SAR (*Stanislaus Augustus Rex*).

Kariai gaudavo žieminės ir vasarinės uniformas, apatinius rūbus ir avalynę. Nors pagal 1791 m. kovo 2 d. patvirtintus naujus nuostatus uniformą reikalauta keisti kasmet, o batus – kas dvejus metus, realybė buvo kitokia. Dėl ribotų vietos manufaktūrų gamybos pajėgumų tiekimo procesas strigo ir užsitęsavo. Nuo šių logistinių trikdžių ypač kentėjo regimentų antrieji (atsarginiai) batalionai, kadangi pirmaeiliai koviniai batalionai ginkluote bei apranga buvo aprūpinami prioritetine tvarka. Galiausiai, uniformomis ir batų remontu kariai turėjo pasirūpinti iš savo algos.

VDKM, Valdovų rūmų muziejaus archyvų, knygų Bronisław Gembarzewski „Żołnier polski. Ubiór, uzbrojenie i oporządzenie. Od 1697 do 1794 roku“, Leonard Ratajczyk, Jerzy Teodorczyk „Wojsko powstania Kosciuszkiowskiego“ ilustr. ir nuotr.